



## KAPITTEL 2

# RESULTATER OG HOVEDFUNN

# Resultater og hovedfunn

## 2.1 Tettstedene har blitt mer attraktive og miljøvennlige

Gjennom Tettstedsprogrammet har de fleste kommuner og tettsteder som har deltatt, blitt mer miljøvennlige og attraktive som bosted for nye generasjoner. Det er mange suksesshistorier både fra kommunene og fra de enkelte prosjektene og det er høstet mye nyttig erfaring og lærdom.

“Et attraktivt tettsted gir meg trivsel. Når det er attraktivt i sentrum blir folk også glad i det, og litt stolt, da blir vi også gode markedsførere.” (Steinar Simensen, politiker)

I løpet av programperioden har de fleste kommunene utviklet en bred tilnærming til tettstedsutvikling der det blant annet er fokusert på å skape bolyst og identitet basert på lokale tradisjoner, estetikk og næringsutvikling. Mange kommuner har maktet å synliggjøre, skape blest og oppslutning om gode resultater. Dette har bidratt til å skape oppmerksomhet og stolthet hos både involverte aktører og blant folk flest.

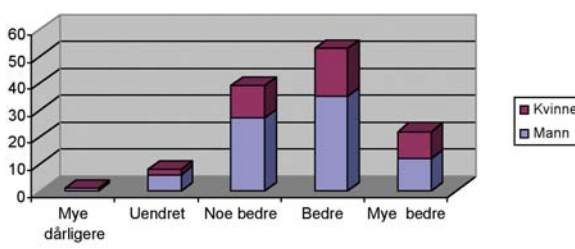
Det er gjennomført mer enn 250 små og store fysiske tiltak i tettstedene, og mange er fortsatt under planlegging eller i ferd med å komme til syne. Tiltakene bygger i stor grad opp under en miljøvennlig by- og stedsutvikling etter de prinsipper som ble trukket opp i St.meld. nr. 23 (2001-2002) Bedre miljø i byer og tettsteder. Det er lagt vekt på å utnytte arealene i tettstedsområdene bedre, styrke sentrum, legge til rette for miljøvennlig transport og sørge for god tilgjengelighet for alle. Videre har kommunene arbeidet med å sikre grøntarealer og øke kvaliteten i utforming av bebyggelse og uterom og å ta vare på kulturminner og kulturmiljøer. Det er kommet tydelig fram gjennom arbeidet at tiltak som forbedrer miljøet, også øker stedets attraktivitet.

Spørreundersøkelsen som ble foretatt våren 2005 i kommunene<sup>1</sup> viser at både den miljøvennlige utformingen av tettstedet og attraktiviteten oppleves som bedre mot slutten av programperioden enn ved oppstart. Besøkene i kommunene underbygger dette. Det som særlig blir trukket fram som viktig er tiltakene innenfor blant annet

sentrumsutvikling, miljøgater, estetikk og forskjønning.

Respondentene ble bedt om å foreta en samlet vurdering av resultatene av prosjektet i sitt tettsted, sett på bakgrunn av målene med prosjektet. Figuren viser at respondentene har en nyansert, men positiv oppfatning av resultatene og at det store flertallet opplever at resultatene har ført til et bedre tettsted.

Helhetsinntrykk av resultatene



Figur 1. Helhetsinntrykk av prosjektresultatene. Antall personer som har svart.

### 2.1.1 Framtidstro, identitet og stolthet er styrket

Spørreundersøkelsen og kommunebesøkene gir sterke indikasjoner på at Tettstedsprogrammet har bidratt til styrket identitetsfølelse og stolthet over eget sted. Dette har i sin tur påvirket oppfatningen av at en bor i et attraktivt tettsted. Det er trolig summen av tiltak og deltakelse i planlegging og gjennomføring av tiltakene som gir slike positive utslag.

Det kom også fram under kommunebesøkene at mange av dem som hadde deltatt, hadde fått større tro på at stedet deres har en framtid. Ungdom sa at de godt kunne tenke seg å komme tilbake hvis de fant høvelig arbeid, og kommunene opplevde større interesse fra næringslivet for å starte virksomhet.

“Dette prosjektet, og det at våre ønsker er blitt hørt, har gjort at ungdommene har fått mer tru på heimsplassen.” (Gøril Pedersen, ungdomsrepresentant)

Bevissthet om egne kulturminner, historie og tradisjoner blant annet i forhold til håndverk, næring og kultur har stått sentralt i de fleste

<sup>1</sup> Nord-Trøndelagsforskning har gjennomført undersøkelsen som omfattet 141 prosjektdeltakere (91 menn og 50 kvinner) i de 16 deltakende kommuner. Både innbyggere, næringslivsfolk og kommunens administrasjon og politiske ledelse deltok i undersøkelsen.

kommunene. Tolga har f.eks. satt fokus på sin fortid som viktig del av kopperverket på Røros og Rørvik har løftet fram sin gamle kystkultur. Også satsingen på å bruke kulturuttrykk og kulturformidling som en del av arbeidet med tettstedsprogrammet har bidratt til å skape positiv opplevelse av stedet og er med på å bygge felles identitet.

“Vi tror det er viktig for ethvert sted, å ha ei historie som gjør at folk kjenner seg igjen, gjerne over generasjoner. Tingvoll har både i historisk og i nyere tid flere slike merkesaker å bygge sin identitet på. Men det må synliggjøres gjennom fysiske investeringer og sosiale og kulturelle tiltak”  
(Ordfører Kristin Sørheim)

Mange kommuner har vært dyktige til å markere viktige milepæler i arbeidet. Eksempler på dette er åpningen av miljøgata i Inndyr og Kirkenær, lysåpning i Rørvik og engasjement, gjennomføring og synliggjøring av flere av prosjektene i Melbu og i Tingvoll. Tiltakene er tydelig verdsatt av både befolkning og næringsliv og har skapt en form for lokal stolthet som har ført til at oppfatningen av eget tettsted er bedret.

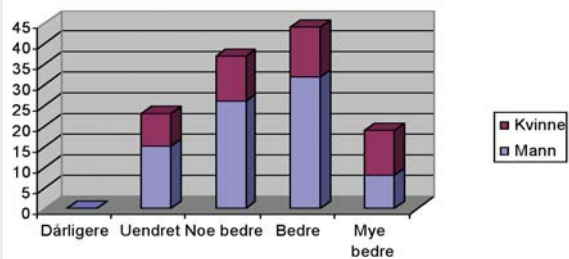
Noen av kommunene har hatt et tydeligere fokus på profilering av stedet enn andre. Eksempler er Rørvik, Steinkjer og Melbu som har satsset på informasjon gjennom egne nettsider der de har lagt vekt på å vise både mangfold, sammenhenger og prioriteringer. Andre har sørget for aktiv profilering på lokale eller regionale møteplasser slik som messer eller større markedsarrangement eller gjennom aktiv bruk av media. Grong kommune produserte tidlig en egen video om kommunen og har også produsert en egen animasjonsfilm for å vise hvordan den framtidige miljøgata vil se ut. Steinkjer har gjennom seminar og utstilling fokusert på gjenreisingsbyen både utad og innad i kommunen, noe som blant annet har ført til at innbyggerne har ”oppdaget” nye kvaliteter ved byen sin.

“Steinkjer er ikke en fin by, men jo mer du kjenner til historien, jo finere blir den!”  
(Borgny Grande, Ressursgruppa)

Både svarene på spørreundersøkelsen og besøk og samtaler i kommunene viser at den subjektivt opplevde tilhørigheten til stedet har hatt en positiv utvikling blant dem som har deltatt i prosjektet. Sannsynligvis får folk som deltar i idéutvikling, planlegging og gjennomføring av tiltak og

som erfarer at resultatet blir bra, et mer positivt forhold til stedet enn de som ikke har deltatt.

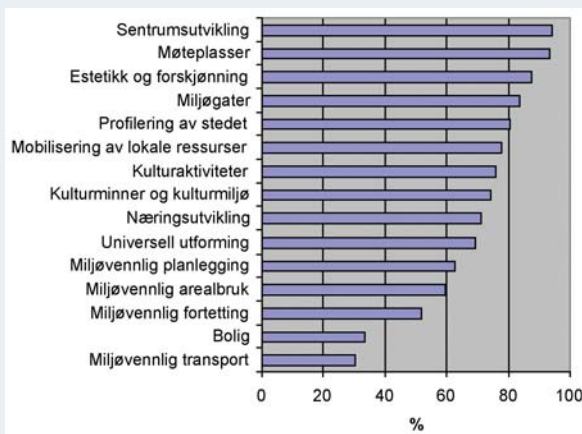
### Tilhørighet til stedet



Figur 2. Utvikling av tilhørigheten til stedet. Antall personer som har svart.

### 2.1.2 Stor aktivitet i tettstedene

Kommunene har satt i gang og gjennomført et stort antall tiltak i tettstedene. Figuren viser at det har vært stor spredning i aktiviteter. Sentrumsutvikling, utvikling av møteplasser, estetik og forskjøning og miljøgater har vært sentrale tiltak i omtrent alle tettstedene, mens bare tredjeparten har arbeidet med boliger og miljøvennlig transport. Listen er ikke uttømmende.



Figur 3. Prosjektkategorier i kommunene

I løpet av programperioden har 12 av de 16 tettstedene som har vært med, redusert arealbruket pr innbygger til tross for økning i folketallet. Dette indikerer at kommunene har lagt vekt på fortetting og utbygging i tettstedene. Flere kommuner har i perioden utarbeidet planer for bygging av ungdomsboliger sentralt i tettstedet og tatt fatt på fornyelse av sentrumsområdet med flere boliger, kontorer, handel og kultur.

Opparbeidelse av miljøgater og andre trafikk- og miljøtiltak er gjennomført eller planlegges i de fleste tettstedene. Det er også gjennomført mindre tiltak som bedrer trafikksikkerheten for myke trafikanter, som bilfrie dager, utbygging av gangveier og underganger, opprydding i parkeringsforholdene m.v.



Ellers har tiltak som ”Hjem for en 50-lapp” i Åndalsnes og ulike kommunikasjonsstilbud rettet mot ungdom vært prøvd ut. Et eksempel på dette er bestillingsruta i Haram der innbyggerne kan bestille transport til de to største sentrene i kommunen, Brattvåg og Vatne. Barn, unge og eldre er prioritert i utviklingen av tilbudet.

Universell utforming eller tilgjengelighet for alle har blitt et stadig viktigere prinsipp i samfunnsplanleggingen de senere årene. Mange kommuner har arbeidet med å gjøre tilgjengeligheten til bygninger og steder bedre og det er gjennomført tiltak som gjør det lettere å orientere seg i gater og uterom, f.eks. i Kirkenær hvor det er satt opp ”snakkende” skilt. Grong har lagt stor vekt på tilgjengelighet i flere av sine prosjekter og Steinkjer har ambisjoner om å integrere prinsippet om universell utforming i hele sin virksomhet.

De fleste tettstedene har gjennomført tiltak som går på opprusting av grøntområder, områder langs elv eller sjø, gamle byparker, torg og tusenårssteder. Mange av disse tiltakene er forholdsvis enkle å gjennomføre, de egner seg til dugnadsinnsats og gir raske resultater. En del av disse områdene er også blitt gode møteplasser. Disse tiltakene har betydning for folk flest og det er gitt uttrykk for at trivelige og vakre uteområder bidrar til å skape en positiv opplevelse av stedet.

Mange av tettstedene har lagt vekt på å øke den estetiske kvaliteten både i nye utbyggingsprosjekter og ved å sette i verk oppryddings- og forskjøningstiltak i eldre bebyggelse og i det offentlige rom. Det er også utarbeidet visuelle veiledere og fargeplaner. Flere tettsteder, bl.a. alle i Nord-Trøndelag, har satset på lyssetting av viktige bygg og landemerker. Lyssettingen er både et trivselsskapende tiltak og den er med på å framheve stedet og understreke dets identitet, spesielt i mørketiden. Gjennom utskiftning av gammelt belysningsutstyr med moderne lysteknologi, har også energiforbruket gått ned.

Kulturminner og kulturmiljøer har hatt forholdsvis stor oppmerksomhet i programmet, ikke minst fordi Riksantikvaren har vært en aktiv deltaker og støttespiller. I noen tettsteder er det gjennomført registrering og dokumentasjon av kulturminner og eldre bygningsmiljøer som grunnlag for planlegging og forvaltning. Eldre bygninger, som stasjonsbygninger og brygger, er blitt tatt vare på og brukt til nye formål. Dette har gitt positive ringvirkninger og viktige bidrag til stedsutviklingen og utviklingen av næringslivet. Også eldre veier og anlegg er rustet opp. I noen

tettsteder er kulturminnene blitt bedre skiltet og gjort mer tilgjengelig.

Miljøhensyn er også ivarettatt på andre måter, blant annet gjennom bruk og gjenbruk av materialer og utnyttelse av lokalt råstoff. Noen kommuner, som Tingvoll og Grong, har profilert seg som miljøkommuner ved at de har et tydelig miljøperspektiv på sitt arbeid. Vefsn kommune har oppmuntret både næringsliv og kommunale etater til å sertifisere seg som Miljøfyrtårn-bedrifter.

Tettstedene har vært opptatt av å bruke kulturuttrykk og kulturformidling som en del av arbeidet med Tettstedsprogrammet. I Melbu er det f.eks. laget teaterstykker med barn og ungdom med utgangspunkt i lokal kultur og historie, det er utgitt bok med lokale muntre historier og det er arrangert kulturmønstringer. Steinkjer har tatt initiativ til årlig vinterfestival med snøskulpturer midt i sentrum, og i Tolga er det laget skulpturpark med bruk av lokal stein i et samarbeid mellom norske og vietnamesiske kunstnere.

Det er også etablert en rekke uformelle møteplasser for innbyggerne. Mange av møteplassene er spesielt rettet mot ungdom: ungdomsklubb, ungdomskafé, musikkhus og internettkafé der ungdommen selv har vært med fra idéfasen til den daglige driften. I Tingvoll er det startet kino, og i Steinkjer etableres et nytt ungdomssenter i Samfunnshuset med kulturaktiviteter, entreprenørskap og medieverksted.

I mange tettsteder er det i tilknytning til programmet gjennomført tiltak for å utvikle næringslivet. Det er satt i gang produksjon og salg av gatemøbler, skilt og lokal stein med basis i prototyper utviklet lokalt. På noen steder er det startet kaféer og andre foretak bl.a. i eldre restaurerte bygg. I Åndalsnes er det opprettet næringshage og i Tingvoll er det etablert hotell- og konferansetilbud som både dekker lokale behov og nyttes i reiselivssammenheng.

Nærmere oversikt over gjennomførte tiltak i kommunene gis i kap. 2 og 3, på kommunenes hjemmesider og på [www.tettsteder.no](http://www.tettsteder.no).

## 2.2 Kommunene har lyktes med finansiering og spleiselag

Det har vært et hovedmål i programmet å etablere lokale partnerskap og se ulike statlige og regionale tiltak og virkemidler av betydning for tettstedsutviklingen i sammenheng for å oppnå større effekt.





Fra sentralt hold ble det avsatt forholdsvis beskjedne økonomiske midler når en ser på antall fylkeskommuner og kommuner som har deltatt og programmets varighet (5 år). Pengene fra Kommunal- og regionaldepartementet har i hovedsak gått til fysiske tiltak. Miljøverndepartementets midler, som i tabellen under også omfatter Riksantikvaren, er brukt til fysiske tiltak i kommunene, kompetansebygging, nettverksbygging og drift av programmet.

**Tabell 2. Bevilgning av midler fra Miljøverndepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet. Beløp i 1000 kr.**

	2001	2002	2003	2004	2005	SUM
Miljøverndepartementet	3 100	3 000	2 550	2 650	2 900	14 200
Kommunal- og regionaldepartementet	3 000	2 400	2 000	2 000	2 000	11 000
SUM	6 100	5 400	4 550	4 650	4 900	25 200

Kommunene og fylkeskommunene hadde nok større forventninger til det økonomiske bidraget fra sentralt nivå enn det som ble bevilget. Miljøverndepartementet har hele tiden vært tydelig på at programmet hadde begrensede økonomiske virkemidler til disposisjon og at fylkeskommunene og kommunen måtte arbeide gjennom partnerskap for å sikre midler til programmet. Dette er også den normale situasjonen enhver kommune og fylkeskommune står ovenfor i arbeidet med stedsutvikling.

Det kommer klart til uttrykk i kommunene at tildelte midler har virket som såkornmidler og skapt grunnlag for aktivitet. De har også bidratt til å sette samarbeid om utviklingen av tettstedet på dagsordenen blant både næringslivsaktører, i kommunene, det offentlige virkemiddelapparatet, lag og foreninger og folk flest. Det ser ut til at deltakelse i programmet og tildeling av friske midler har gitt temaet høyere legitimitet og status enn uten slik fokusering. Midlene har dessuten utløst andre ressurser, både med tanke på økonomi og arbeidsinnsats.

Det er imponerende hvor mye midler som har gått til programmet i de enkelte kommuner. Tingvoll kommune har alene klart å mobilisere 37 mill. kr til ulike tiltak under Tettstedsprogramparaplyen. Kommunen har selv brukt 13 mill. kr, dvs at for hver krone har kommunen fått nesten tre tilbake. Tilsvarende har Grue utløst i alt 34 mill kr, Gildeskål 14,5 mill kr, Tolga 11,3 mill kr, Grong 7,6 og Ulstein 7,2 mill kr. Det er vanskelig å si om det er Tettstedsprogrammet som har utløst alle disse midlene. Noen midler ville sannsynligvis ha kommet uansett, mens andre helt klart er utløst som et direkte resultat av programmet.

*“Vi har vært flinke til å skaffe penger innenfor ulike arbeidsområder i administrasjonen.. Alle har ideer til tilskuddsformer og hvor man kan klare å skaffe penger, det å jobbe prosessrettet på tvers av ulike faggrupper, gjør at man klarer å få ut mer penger.”*  
(Laila Bergheim, prosjektleder)

For kommunene samlet er det i programperioden registrert investeringer på til sammen ca 150 mill. kr. Tallet er usikkert, sannsynligvis er det noe høyere da en rekke mindre tiltak ikke er regnet med. Finansieringen av tiltakene har stor grad skjedd med kommunale og andre offentlige midler, til sammen bortimot 80 %. Næringslivet har bidratt med ca 15 % og bidrag fra private, bl.a. gjennom dugnadsinnsats, utgjør vel 5 %.

Av den offentlige innsatsen har kommunene selv stått for knapt halvparten, mens andre offentlige bidragsyttere har vært fylkeskommunene, Statens vegvesen, Riksantikvaren, Husbanken, Innovasjon Norge og Utdanningsdirektoratet foruten Kommunal- og regionaldepartementet og Miljøverndepartementet. Statens vegvesen har bidratt betydelig i miljøgateprosjektene. Fylkeskommunene har hatt tettstedsutvikling som regional utviklingsstrategi og kanalisert midler både fra egne budsjetter og fra den regionale rammen for utviklingsmidler.

Det er imidlertid store variasjoner mellom kommunene mht finansiering av tiltakene. Særlig gjelder dette deltakelse fra næringslivet hvor en del av kommunene rapporterer om bidrag opp mot 30-40 %, mens andre i liten grad har maktet å oppnå spleiselag. De aller fleste kommunene har gjennomført prosjekter basert på frivillig innsats. Dugnadsinnsatsen er regnet som del av finansieringen av tiltakene.

En gjennomgang av virksomheten i kommunen viser at det er stor spredning med hensyn til type tiltak, varighet, omfang, kostnader, type innsatsfaktorer osv. Noen tiltak er svært ressurskrevende, både økonomisk og med hensyn til arbeidskraft, og krever et betydelig samarbeid og politiske vedtak – som for eksempel miljøgateprosjekt og restaureringsprosjekt. Andre prosjekter kan være mer dugnadspregete og mindre økonomisk krevende. Vi har sett at de store prosjektene lar seg løse i fellesskap mellom lokale aktører – næringsliv, eiere og kommune – og regionale eller statlige aktører. I de mindre prosjektene er det sterkt lokalt eierskap kombinert med små midler – såkornmidler – som utløser lokal innsats og skaper resultater.



Et gjennomgående trekk er at der det har vært stor aktivitet og der kommunen selv har satset, har det også utløst betydelig annen offentlig innsats og skjedd en mobilisering av næringsliv og dugnadsånd. Kommunens egen vilje til satsing synes å ha vært en forutsetning for å utløse midler fra næringslivet og ulike offentlige tilskudds- og investeringsordninger. I Tingvoll var en tydelig på at kommunens engasjement i Tettstedsprogrammet har hatt smitteeffekt i forhold til andre ideer og prosjekter i kommunen.

Dette viser at det er mulig å finansiere tettstedsutvikling selv om den økonomiske situasjonen i deltakerkommunene har vært anstrengt. Dette krever klare politiske mål, kommunal vilje til økonomisk satsing og dialog med næringslivet der forutsigbarhet og søking etter vinn-vinn-situasjoner står sentralt. Ofte er tiltakene hver for seg relativt små, slik at det er nødvendig å kople sammen ulike offentlige og private aktiviteter for å sikre at enkelttiltakene ses i sammenheng og bygger opp under helheten. Dermed kan det oppnås større effekt og snøballen begynner å rulle.

### 2.3 Folketallet i tettstedene øker

I femårsperioden 2000-2005 har alle tettstedene med unntak av Hattfjelldal og Melbu, hatt vekst i folketallet. Relativt sett har veksten vært sterkest i Tolga og Kirkenær med over 10 %, Brattvåg, Elverum, Steinkjer, Rørvik, Inndyr og Ulsteinvik har hatt en vekst på mellom 5 og 10 % og de øvrige mellom 0 og 5 %. Nedgangen i Hattfjelldal og Melbu har vært på hhv 1,5 og 5,1 %. Utviklingen i Melbu har sammenheng med utflytting av asylsøkere tidlig i perioden. Melbu er for øvrig det eneste tettstedet som ikke er kommunesenter.

Mens folketallet i tettstedene har økt, har i alt 12 av de 16 kommunene som har deltatt i programmet, hatt befolkningsnedgang i perioden. Også i de kommunene som har hatt befolkningsvekst, har tettstedene vokst sterkere enn kommunen som helhet. Dette betyr at det skjer en sentralisering i de enkelte kommunene. Tettstedene, selv de minste, synes derfor å være viktige ankerfester for bosettingen i kommunen.

Befolkningsutviklingen følger i hovedsak samme trend som resten av landet, men veksten i de minste tettstedene er gjennomsnittlig noe høyere enn i tilsvarende tettsteder i landet for øvrig. Det er imidlertid ikke grunnlag for å hevde at veksten i tettstedene henger direkte sammen med den innsatsen som er gjennomført i programkommunene de siste årene.

Tettsted	Folketall 01.01.2000	Folketall 01.01.2005	Pst. endring 2000-2005
Kirkenær	1137	1252	10,1
Elverum	11633	12490	7,4
Rena	1931	2009	4,0
Tolga	572	646	12,9
Ulsteinvik	4861	5103	5,0
Brattvåg	1958	2146	9,6
Åndalsnes	2035	2035	0,0
Tingvollvågen	973	1005	3,3
Steinkjer	10501	11113	5,8
Grong	1046	1052	0,6
Lauvsnes	442	453	2,5
Rørvik	2482	2615	5,4
Mosjøen	9624	9636	0,1
Hattfjelldal	689	679	-1,5
Inndyr	632	666	5,4
Melbu	2276	2161	-5,1

Tabell 1. Folketallet i tettstedene 2000 og 2005. Prosentvis endring i perioden

### 2.4 Endringer i tenkemåte og arbeidsmetoder

En viktig strategi i programmet har vært å styrke kommunens rolle som aktør i tettstedsutviklingen i samarbeid med befolkningen, næringslivet og andre offentlige instanser. Resultatet etter fem år viser at mange kommuner har lyktes med dette og opptrer som samfunnsutvikler, men grad av måloppfyllelse varierer betydelig mellom kommunene.

Det har også vært et mål å utvikle kunnskap og kompetanse gjennom gode erfarings- og lærings-tiltak underveis med sikte på å etablere varig handlingskompetanse i forhold til stedsutvikling i kommunene. I programmet er det lagt særlig vekt på å utvikle kompetanse for å kunne lede prosesser der mange parter og interesser deltatt. Erfaringene viser at satsingen på prosesskompetanse har vært et vellykket grep, og arbeidsmåten blir i mange kommuner brukt også i andre prosesser.

“Prosjekt er å sette saker i bokser med en tidsplan. Å kjøre en prosess er å åpne opp mennesker.”  
(Svein Åge Trøbakk, prosjektansvarlig)

Alle kommunene har stimulert og lagt til rette for medvirkning fra befolkningen og næringslivet. Barn og unge er trukket aktivt med i prosessene, og mange kommuner har fått verdifull kunnskap om hvordan samarbeidet med disse gruppene kan legges opp. Det er også utviklet spennende metoder for å opprettholde kontakt med utflyttet ungdom.

“Nå er det bare positivt å henvende seg til kommunen med en idé, ja de heier oss nesten fram! Og ofte stiller de også med litt midler. Det er veldig viktig med denne holdningen. Da kan vi bruke energien på utvikling.”  
(Martha Ebbesvik, næringsdrivende)

Samarbeidet med næringslivet og private er styrket i mange kommuner. Dette har vært et sentralt mål i programmet. Både kommuner og næringsliv har blitt utfordret på tenkemåte og arbeidsform, og det er utviklet formelle og uformelle partnerskap. I mange prosjekter har innsatsen fra næringslivet vært en viktig forutsetning for et vellykket resultat.

#### 2.4.1 Kommuner har blitt samfunnsutviklere

Erfaringene fra Tettstedsprogrammet viser at kommuner som lykkes best, har satt tettstedsutvikling tydelig opp på den politiske dagsorden og sørget for god forankring av arbeidet i kommunens politiske og administrative ledelse. De har aktive politikere som stimulerer til medvirkning og samspill med næringsliv, innbyggere og frivillige organisasjoner i utviklingen av lokalsamfunnet. Dette innebærer f.eks. at ordfører og andre ledende politikere fronter arbeidet og gir det legitimitet gjennom aktiv deltakelse. Samtidig er det avsatt tilstrekkelig med ressurser til koordinering og ledelse av arbeidet.

“Vi trenger mer handlingsrom i samfunnsutviklerrollen, men vi har dårlig råd. Vi må ha artigpeng - penger til utviklingsarbeid! Det er i økonomisk vanskelige tider at man spesielt trenger utvikling, men også den positive holdningen og de synlige tiltakene.”  
(Kristin Sørheim, ordfører)

Siden stedsutvikling favner bredt og er langsiktig, har kommunene sørget for at oppgaven inngår som en integrert del av arbeidet i ulike etater. Utviklingsarbeidet er også koplet til beslektede aktiviteter i kommunen. Steinkjer koplet for eksempel tettstedsprogrammet til et pågående omstillingsprogram for kommunen og til omleggingen av E 6 gjennom byen. Et annet eksempel er Vikna som satte etableringen av det nye kystkultursenteret Norveg og andre utbyggingsprosjekter inn i et helhetlig arbeid med tettstedsutvikling. Tingvoll, som allerede halvveis i programperioden hadde over 20 tiltak i gang på flere områder, brukte tettstedsprogrammet i kommu-

nen som en paraply over enkeltaktiviteter og tiltak innenfor flere sektorer. På denne måten oppnås synergieffekter. Kommuner som lykkes, har lagt vekt på å se de ulike aktivitetene i sammenheng og utnytte den kunnskap og kompetanse som allerede finnes i organisasjonen.

Arbeidet med tettstedsutviklingen er i de fleste kommunene forankret i kommunale planer. Flere kommuner har i programperioden revidert sine kommuneplaner og utarbeidet planer for sentrumsområdene, hvor blant annet innspill fra innbyggerne gjennom Tettstedsprogrammet er brukt som grunnlag. En aktiv medvirkning i planprosessen fra de ulike aktørene gir et sterkere eierforhold til planen og gjør det lettere å gjennomføre den. Det er også blitt utarbeidet egne planer for arbeidet med Tettstedsprogrammet i kommunene hvor ulike planer og tiltak er sett i sammenheng.

Å finne rom for tettstedsutvikling innenfor trange kommunale budsjetter har vært krevende, men der kommunen har gått foran og selv satset økonomisk, har det også utløst betydelig annen offentlig innsats og skjedd en mobilisering av næringsliv og dugnadsånd.

Flere av kommunene ser at stedsutvikling kan brukes som ledd i organisasjonsutvikling. Kanskje er stedsutviklingsarbeidets karakter, med sin kombinasjon av fysiske og prosessuelle tilnæringer, ideell når det gjelder å utvikle kommunens rolle som samfunnsutvikler.

#### 2.4.2 God kommunikasjon og informasjon har skapt oppslutning

God og åpen kommunikasjon er nødvendig for å sikre forankring, aksept, legitimitet og deltakelse. Dette gjelder både beslutningstakere, ledere, ansatte, andre premissleverandører og alle aktører som deltar i samarbeidet. God informasjon er også nødvendig for at aktører som blir berørt, men som ikke direkte er med i prosessen, skal oppleve at de oppfattes som likeverdige. Dette er viktig også for å kunne forebygge eller håndtere konflikter.

Mange kommuner har lagt ned en betydelig innsats for å informere om arbeidet. Det er arrangert folkemøter og seminarer, noen steder er lokalavisene brukt flittig både til informasjon og debatt og mange kommuner informerer om aktivitet og resultater til innbyggerne på egne hjemmesider. Flere kommuner bruker fullføringen av et vellykket prosjekt som en anledning til kom-



munikasjon med omgivelsene for å synliggjøre innsatser, deltakere og resultater. + bevisst bruk av media

“Det at informasjonen har vært god, at man har hatt mange muligheter til å påvirke innholdet, har gjort at konfliktene har vært få og mest på detaljplan. Det har også vært viktig at prosjektleder har lagt opp til fleksibilitet, slik at folk har kunnet velge mellom ulike løsninger.” (Marit Hulbækmo, butikkeier og grunneier)

### 2.4.3 Kompetansen har økt

I prosjektene har det vært solid representasjon av erfarne og faglig dyktige aktører, både fra kommune, skole, næringsliv, lag og foreninger og enkeltpersoner. På de fleste områdene ser det derfor ut til at det har vært god nok kompetanse til å gjøre jobben.

Kompetanse for å gjennomføre prosesser med mange ulike parter og interesser er imidlertid relativt dårlig utviklet i de fleste kommunene. Tidlig i programperioden ble det derfor utarbeidet et kursopplegg i prosesskompetanse for prosjektledere og andre medarbeidere i kommuner og fylkeskommuner. Dette har vært en vellykket strategi. Prosessarbeid er benyttet i idédugnader og for å velge ut konkrete tiltak som folk ønsker å prioritere og å jobbe med. Metodene og arbeidsformene er oppfattet som nyttig av deltakerne.

“Vi politikere har jo blitt eksperter på gule lapper.” (Ole Morten Sørvik, varaordfører)

For en del kommuner har denne arbeidsformen blitt en vanlig arbeidsform som anvendes ikke bare i tettstedsarbeidet, men også i annen planlegging og utviklingsarbeid. Opplæringen i prosessarbeid er videreført i enkelte fylker da det er nødvendig med jevne mellomrom å gi innføring i denne arbeidsmetodikken til nye deltakere.

Noen kommuner har hentet konsulent tjenester utenfra på områder der det har vært behov for å supplere egne ressurser. Erfaringene viser at dette kan gi positive resultater dersom konsulenten makter å sette seg inn i de lokale forhold og spiller på lag med stedets ressurser. Et eksempel er Gildeskål der innleid konsulent tilførte nødvendig faglig kompetanse og kunne peke på nye muligheter og koplinger. Samtidig ble det vist

respekt for stedets egenart og hvilke rammer og forutsetninger som måtte tas hensyn til. Samarbeidet med konsulenten innebar en betydelig læring for kommunen.

“Det trengs blikk utenfra for å se eget gull.” (Axel Sømme, arkitekt)

Fylkeskoordinatorene i fylkeskommunene har representert en viktig kompetanse for kommunene. Dette gjelder spesielt i forhold til prosjektarbeid der kommunene trenger bistand for å kunne drive effektive prosesser. Veiledningen omfatter også faglige spørsmål knyttet til planlegging, prosjektutforming eller formgivning.

Kommunene har deltatt i nettverk med fylkeskommunen og andre på regionalt nivå og med fagmiljøer innenfor og utenfor fylket. Her er det gjennom samlinger og annen kontakt utvekslet erfaringer, praktiske metoder og kunnskap. Dette har vært viktig for læring og kompetansebygging som oppfattes å ha vært svært nyttig for de deltakende parter.

### 2.4.4 Ungdommen er trukket aktivt med

Å gi ungdom muligheter til å øve innflytelse på utformingen av eget lokalmiljø, vil kunne tilføre stedet kvaliteter som ungdom er opptatt av og dermed øke stedets attraktivitet også for denne gruppen. Derfor har programmet lagt vekt på å trekke ungdom med i stedsutviklingsprosessene.

I Gildeskål spilte ungdommen en sentral rolle ved oppstart av utviklingsarbeidet, med idédugnader og konkrete forslag til tiltak, og de deltok aktivt i dugnadsarbeid etter hvert som tiltakene kom til gjennomføring. Andre tiltak som ungdom har deltatt aktivt i, er for eksempel ungdomsklubb i Tingvoll og Rørvik, Ungdommens eget hus på Ulstein Samfunnshus og samarbeid om opparbeiding av uteområdene ved Ungdommens hus i Elverum. I Tolga tar kommunen og ungdomsskolen sammen et tak i sentralparken. Gjennom tilskudd fra Utdanningsdirektoratet (tidligere Læringscenteret) har også flere skoler fått sterkere motivasjon til å bidra til å utvikle tettstedet. I Grue tas grep for å få barn og unge mer aktivt med i utviklingen av tettstedet gjennom å etablere et eget barne- og ungdomsråd og i Elverum er Barn og unges kommunestyre involvert i arbeidet. Hedmark har for øvrig arbeidet mye med å finne metoder for å trekke barn og ungdom med i plan- og utviklingsprosesser. Resultatet er at de har fått mange gode innspill til tettstedsutvikling fra barn og ungdom i de





enkelte kommunene. Kommunene er heller ikke så avvisende og redde for å ta kontakt med barn og ungdom som tidligere.

Noen kommuner har forsøkt tiltak for å etablere eller holde kontakt med sine ”ungdommer i eksil”. Steinkjer har arrangert ”komme hjem”-arrangementer for utflyttet ungdom, og studenter er blitt kontaktet på studiestedet og har fått anledning til å komme med sin mening om hjemstedet og hvordan dette bør utvikles for at bli mer attraktivt som bosted. Ungdomslogg i Gildeskål er et tiltak der Gildeskål og fire andre kommuner i Salten samarbeider om å utvikle en database over utflyttere og deres kompetanse.

*“ Hvis ungdommen ikke hadde et positivt bilde av stedet når de dro herfra, er det ingen grunn til å dra til Universitetet i Trondheim for å evangelisere for å få dem tilbake.”  
(Jan Sakshaug, teknisk sjef)*

Selv om kommunene har fått nye måter å samarbeide med barn og ungdom på og det har skjedd mange kreative prosesser, er det en utfordring å finne gode arbeidsmåter som inkluderer disse gruppene i prosjektutvikling og gjennomføring over lengre tid. Erfaringen er at ungdom er opptatt av konkrete tiltak, de er handlingsorienterte og utålmodige. Dette bekreftes i spørreundersøkelsen ved avslutningen av programmet der ungdommen svarer at de har deltatt mest aktivt i idéfasen, i noen grad under planleggingen og minst aktivt i gjennomføringsfasen.

Kulturaktiviteter og møteplasser er de områder hvor engasjementet fra ungdommens side har vært størst.

Det er en utfordring at ungdom ofte skifter arena underveis i en lang prosjektperiode, eksempelvis fra ungdomsskole til videregående skole i et annet tettsted, fra videregående skole til studenttilværelse osv. Spesielt utfordrende har det i enkelte tettsteder vært å trekke med innvandrerbefolkningen som ofte oppholder seg relativt kort tid på stedet. Tiltakene som er gjennomført i forhold til utflyttet ungdom, er en måte å opprettholde kontinuiteten i kontakten på mellom hjemkommunen og den enkelte ungdom.

#### 2.4.5 Kvinner har vært aktive deltakere

Kvinner var også av de grupper som ble særlig fokusert i programdokumentene som en viktig strategisk gruppe ut fra tankegangen om at der

kvinner er, vil også menn være. Mange studier har vist at stedenes kvaliteter oppleves nokså forskjellig av kvinner og menn. Menn legger ofte vekt på muligheter for jakt og fiske, på veier og parkeringsforhold, mens kvinner er mer opptatte av oppvekstvilkår, møteplasser, estetikk og andre myke verdier. Å få kvinneperspektivet inn i planleggingen blir derfor sett på som viktig for å utvikle steder der kvinner trives og ønsker å bo.

Det er få tettsteder som har satt i verk tiltak der kvinner har hatt et spesielt fokus. Unntak er Flatanger kommune med sitt Kvinneting og Kvinneforum i Ulstein. I de fleste tettstedskommunene har en vært mer opptatt av kvinners deltakelse i idéutvikling, prosjektplanlegging og gjennomføring på generell basis. Kvinner har vært godt representert i ulike grupper og i beslutningsprosesser. De oppgir i spørreundersøkelsen at de har vært aktivt med i alle faser fra idéene ble klekket ut til tiltakene ble gjennomført. Ikke uventet har kvinnene særlig medvirket i utviklingen av møteplasser og miljøgater og i arbeidet med universell utforming, forskjønning og kulturminner og kulturmiljø.

#### 2.4.6 Næringslivet har vært aktivt

I tettstedene har næringslivet vært aktive og gode medspillere i flere store og små prosjekter, og innsatsen fra næringslivet har vært en viktig forutsetning for et vellykket resultat. Vi har sett at attraktive steder er attraktive også for næringslivet og at stedsutvikling ofte kan være næringsutvikling.

I en stor del av programkommunene har næringslivet blitt trukket aktivt med i den fysiske opprustningen av stedet. Det kan være innsats på egen bygning eller tomt eller spleiselag til opprustning av gater og uterom, for eksempel miljøgater der næringslivet har vært særlig aktivt. Næringslivet ser egennyttens av på denne måten å kunne bidra til å skape attraktivitet og fremtidsro på stedet for å hindre fraflytting og befolkningsnedgang. En positiv utvikling kan opprettholde kundegrunnet og øke sikkerheten for lokale utlån til boliger og virksomheter. Det har vært klart lettere å trekke med seg næringslivet som har lokalt eierskap enn bedrifter som eies av utenbygds investorer eller styres av hovedkontor i Oslo eller annen større by. Likevel har det i de fleste tettstedene vært en del lokale gårdeiere eller bedrifter som er skeptiske til å være med, i alle fall til å begynne med. Men etter hvert som resultatene begynner å vise seg, har etternølerne ofte kommet etter.



“Jeg protesterte kraftig i starten, men er fornøyd nå. Det har blitt vellykket selv om jeg vurderte å legge ned hele stasjonen. Nå har jeg lyst til å pusse opp bygget, og andre har også planer i området.”  
(Bjørn Arve Lunheim, bensinstasjoneier)

En del bedrifter viser også sitt samfunnsansvar ved å bidra til at det lokale kultur- og fritidstilbudet blir best mulig på stedet. Et attraktivt kultur- og fritidstilbud er viktig for å kunne rekruttere og holde på arbeidskraft i konkurranse med andre steder og bedrifter. Vi ser derfor at bedriftene støtter lokalt kulturliv ved for eksempel å gi tilskudd til idrettslag og kulturaktiviteter som bl.a. støtte til bygging av kulturhus, slik det har skjedd i Brattvåg. I Brattvåg er det også eksempel på at større bedrifter medvirker til utvikling av lokalt utdanningstilbud som matcher med bedriftens behov.

Enkelte steder har lokale stedsutviklingsprosjekter styrket lokalt næringsliv gjennom at lokale bedrifter og entreprenører er blitt involvert i prosjektutvikling, prosjektgjennomføring og selv bidratt til produktutvikling, for eksempel i forbindelse med miljøgateprosjektet i Inndyr. I Rauma er Tettstedsprosjektet og den lokale nysatsingen Rauma Utvikling slått sammen og har fått felles prosjektleder, felles styringsgruppe og arbeidsutvalg. Ett av resultatene fra dette arbeidet er at Rauma nå har egen næringshage lokalisert i sentrum.

Samarbeid med næringslivet krever ofte en omlegging av kommunens tradisjonelle arbeidsmåter. Næringslivet ønsker gjerne raske beslutninger som det politiske beslutningssystem ikke alltid klarer å følge opp, og næringslivet ser behov for fleksibilitet og endring av planer etter hvert som nye utfordringer dukker opp. Samtidig bidrar en sterkere deltakelse fra næringslivet i planprosessene til mer realistiske planer og til at gjennomføringen blir enklere. I en del kommuner er det etablert nye samhandlingsarenaer der kommunen og næringslivet kan møtes og det er utviklet forpliktende avtaler om gjennomføring av oppgaver og tilhørende finansiering, jf. kap. 1.4.7.

I spørreundersøkelsen oppgir næringslivet at deres deltakelse i de lokale prosjektene har vært relativt høy, med tyngst deltakelse i gjennomføring av miljøgater, forskjøning og i utvikling av sentrumsområder.

## 2.4.7 Partnerskap er etablert

Partnerskap mellom offentlig og privat sektor, både lokale og regionale, har stadig vært fremhevet som en arbeidsmåte i programmet. De fleste kommunene har også fått til samarbeid om planlegging og gjennomføring av tiltak. Som eksempel på partnerskap har Vikna kommune inngått en treårig avtale for stedsutvikling i Rørvik med Nord-Trøndelag fylkeskommune og lokalt næringsliv som partnere. Samlet omfatter avtalen tiltak for ca. 6 mill. kr. Samarbeid om større tiltak som miljøgateprosjekter har også krevd forpliktende avtaler for å sikre gjennomføring.

De fleste samarbeidsprosjektene er imidlertid gjennomført uten formelle avtaler. Dette henger sammen med en viss skepsis fra næringslivets side mot å inngå forpliktende avtaler om denne type tiltak. Etter hvert som partene blir bedre kjent med hverandre og opparbeider gjensidig tillit, har det vist seg at disse samarbeidsrelasjonene er så sterke at de bærer preg av forpliktende partnerskap og er gjennomført på linje med en partnerskapsavtale selv om det ikke foreligger skriftlige avtaler.

## 2.5 Samarbeid er etablert med parter utenfor kommunen

Det har vært en viktig strategi å styrke samarbeid og nettverk mellom det lokale og det regionale nivået og med sentrale myndigheter og andre samarbeidspartnere for å øke kompetansen vedrørende tettstedsutvikling og samordne midler og tiltak. Resultatet viser at særlig nettverket mellom kommuner og fylkeskommunen er styrket gjennom det nære samarbeidet som har funnet sted, men også kontakt mellom kommunene er etablert og oppfattet som nyttig. Der andre aktører på regionalt og sentralt nivå har vært aktive medspillere, har også samarbeidet vært godt.

“Nettverksbygging er viktig, man kommer ingen vei hvis man ikke har venner. Mange venner.” (Bjørnar Andreassen, tiltakskonsulent)

### 2.5.1 Kontakt med andre kommuner har vært nyttig

Kommunene som har deltatt i tettstedsprogrammet har fått anledning til å treffe hverandre og utvekslet erfaringer på faglige samlinger og program møter først og fremst i det enkelte fylket,



men også på tvers av fylkene. Det har også vært arrangert samlinger for alle programkommuner for drøfting av faglige spørsmål og gjensidig læring. Alle kommunene deltok f.eks. ved åpningen av miljøgata i Inndyr. Fylkeskoordinatorene har hatt en viktig rolle som initiativtaker og ansvarlig for drifting av disse nettverkene.

Utvelgelsen av programkommuner ble ikke foretatt med henblikk på å få til felles satsning og samarbeid mellom nabokommuner. Det har da også i programmet vært forholdsvis lite samarbeid om felles tiltak på tvers av kommuner, men det finnes noen eksempler. Gildeskål kommune samarbeider med nabokommunene om Ungdomslogg, en database som gir oversikt over utflyttet ungdom, Hattfjelldal samarbeider med andre kommuner i regionen om utvikling av lokal mat og Tolga samarbeider med Røros i forbindelse med områdets status som verdenskulturarv.

## 2.5.2 Fylkeskommunen er en viktig samarbeidspartner

Stedsutvikling er et av de områdene hvor fylkeskommunen naturlig kan ha rollen som regional utviklingsaktør. Det gir mulighet til å kople det brede samfunnsperspektivet gjennom fylkesplanen til veiledningen som fylkeskommunen skal yte overfor kommunene i kommuneplanarbeidet. Mange fylker har stedsutvikling som strategi i sin fylkesplan og har avsatt midler til tettstedstiltak i de regionale utviklingsprogrammene.

Fylkeskommunene har derfor fått en sentral posisjon i Tettstedsprogrammet. Oppgavene har vært å veilede og gi opplæring til prosjektledere og medarbeidere i kommunene, etablere nettverk for erfarings- og kunnskapsutveksling mellom deltakerne og kople arbeidet til regionalt utviklingsprogram og fylkesplanens strategier for tettstedsutvikling. Fylkeskommunene har også utviklet partnerskap med andre regionale aktører og vært bindeledd mellom Miljøverndepartementet og kommunene i programmet.

Kommunene har gjennomgående en positiv opplevelse av fylkeskoordinatorens virksomhet. Prosjektlederne i kommunene understreket bl.a. nytten av at koordinatoren har etablert arenaer og kontaktflater, hjelper med prioriteringer, fungerer som katalysator og døråpner, bidrar til helhetsforståelse, er en god rådgiver, samt at vedkommende har bidratt til å stimulere og være pådriver i arbeidet i kommunene.

*“Det er takket være fylkeskoordinator jeg har den positive opplevelsen jeg har av fylkeskommunen.” (Prosjektleder)*

Fylkeskommunene har bidratt økonomisk til gjennomføringen av programmet i kommunene. Dette har hovedsakelig skjedd med utviklingssmidler knyttet til regionale utviklingsprogram. Eksempelvis har Møre og Romsdal satt av om lag 5 mill kr årlig til tettstedsutvikling i fylket og Nordland rundt 10 mill kr. En del av disse midlene er brukt i programkommunene.

I tillegg til partnerskapet knyttet til regionale utviklingsprogram, har fylkeskommunene i ulik grad etablert partnerskap eller ressursgrupper på regionalt nivå i tilknytning til Tettstedsprogrammet. Partnerskapet i Hedmark har kommet lengst. Det består av fylkeskommunen, fylkesmannen, Statens vegvesen og stiftelsen Agora som har kompetanse på medvirkning fra barn og unge. Partene har fungert som en koordineringsgruppe i forhold til tettstedsprogrammet og bidratt med kompetanse og økonomiske midler. Det har vært liten utskiftning av personer i partnerskapet. Deltakerne har derfor blitt godt kjente med hverandre og har utviklet en arbeidsmetodikk som gjør at de kan drøfte vanskelige spørsmål i en løsnings- og læringsorientert atmosfære.

Fylkeskommunene har fordelt og fulgt opp de særskilte midlene som Kommunal- og regionaldepartementet har bevilget direkte til tiltak i programkommunene. Også midlene fra Riksantikvaren er fordelt etter anbefaling fra fylkene. Fylkeskommunene har også til en viss grad informert kommunene om andre ordninger der de kan søke om midler og bidratt til å kople midler fra ulike statlige ordninger til programmet. Dette gjelder bl.a. midler fra Utdanningsdirektoratet som kan brukes til utvikling av pedagogiske opplegg i skolen.

## 2.5.3 Samarbeid med nasjonalt nivå

I programmet er det lagt vekt på at kommunene i sitt arbeid skulle dra nytte av eksterne ressurser på regionalt og nasjonalt nivå, både mht. faglige råd, planlegging og økonomisk bistand til gjennomføring.

Det ble ved oppstart av programmet etablert en ressursgruppe sentralt som skulle bidra med ressurser i form av kunnskap og økonomiske midler. Ressursgruppen bestod av 16 ulike offentlige og private institusjoner som hadde

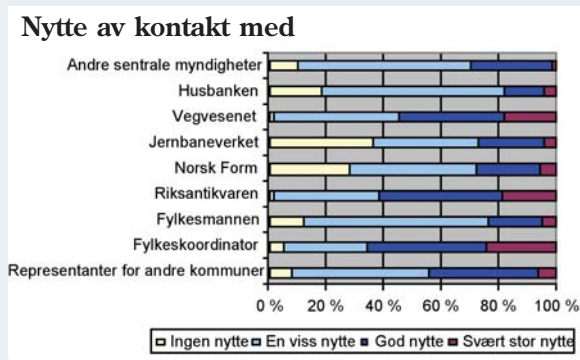
kompetanse eller andre virkemidler av betydning for tettstedsutvikling. Kommunene og fylkeskommunene har brukt bare noen av medlemmene i gruppen. Dette gjelder særlig Riksantikvaren, Husbanken, Norsk Form, Norges kooperative landsforening og Jernbaneverket. NSB har blitt engasjert i prosjekter i enkelte av kommunene. Der de har deltatt, har de hatt betydning for realisering av prosjekter sammen med de lokale aktørene.

Riksantikvaren (RA) har jobbet særlig aktivt i forhold til de andre aktørene i programmet. Fylkeskommunene har trukket riksantikvaren med i møtene med kommunene og RA har tildelt midler til tiltak i kommunene etter samråd med fylkeskommunene. RAs proaktive rolle har bidratt til at kulturminner i tettstedene har blitt satt på dagsorden og oppfattet som en ressurs og ikke som et hinder for utvikling i kommunene.

Bortsett fra Miljøverndepartementet som har hatt programledelsen, har departementene ikke vært særlig synlig for programkommunene. Kommunal- og regionaldepartementets særskilte midler til programmet er fordelt gjennom fylkeskommunene uten nærmere føringer fra departementet. En del av departementene har deltatt på samlinger med kommunene og gitt orienteringer om relevant arbeid på sine politikkområder, men for øvrig har det ikke vært nærmere kontakt.

## 2.5.4 Varierende nytte av samarbeidet regionalt og nasjonalt

I spørreundersøkelsen ble respondentene i kommunene spurt om nytten av kontakten og samarbeidet med regionalt og sentralt nivå. Samlet sett mener respondentene at kontakten har hatt nytteverdi, men nytten oppfattes noe forskjellig bl.a. fordi kommunene ikke har hatt like mye kontakt med de ulike aktørene. Kommunene oppgir å ha hatt mest nytte av fylkeskoordinatoren, Riksantikvaren og Statens vegvesen. Her har det også vært hyppigst kontakt og samarbeid om planlegging, gjennomføring og finansiering av tiltak. Kommunene har også hatt stor nytte av kontakten med andre kommuner.



Figur 4. Kommunenes nytte av kontakt med ulike etater og samarbeidsparter